

İRAN İLE TİCARETİMİZİ GELİŞTİRMELİYİZ .

Dr. İlhami Pektaş

25.06.2018

Batılı firmalar ambargonun gevşetilmesi sonrası İran'a ilgilerini artırırken, bu yeni dönemde bizimde sınır komşumuzda doğacak fırsatları kaçırmamamız gerekiyor. İran ile ticaretimizi geliştirmemiz için bir çok sebep var. Birinci neden İran bizim en önemli komşumuz, ikinci neden Türkiye-İran iki dost, kardeş ülke. Ortak tarihi, dini ve kültürel ilişkilerimiz var. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan aynı ipek yolunda yer alıyoruz. İran'da bugün neredeyse yüzde 40'a yakın bir Türkçe konuşan kesim var. Ülkemizde çok sayıda İranlı çalışmamız var. İran Sanayi Türk sanayisi ile ortak işler geliştirebilir, Turizm potansiyeli çok yüksek. D-8 projesinde birlikteyiz. İran, Türkiye'nin Orta asya için geçiş köprüsü görevini görüyor. İlişkileri geliştirmek için nedenleri daha da artırmak mümkün.

İran ekonomisine değinecek olursak.

İran'ın nüfusu 81 milyon, Aktif işgücü 27,1 milyon, iş gücünün toplam nüfusa oranı %34, kadın işgücünün payı %19 ve işsizlik oranı ise %12.5'dir.

İran Anayasası 3 Aralık 1979 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 1989 yılında revize edilmiştir. İran'da yönetim gücü ulema ile halk tarafından seçilen temsilciler arasında hiyerarşik olarak paylaşılmış olup dini teokrazi ile Başkanlık sistemi karışımıdır. İslâm Cumhuriyeti'nin kurucusu Humeyni'nin vefatından sonra 1989'da seçilmiş olan Ayetullah Ali Hameney'dir.

İran, 409 milyar USD milli geliri, 5,026 USD kişi başı geliri ile dünyanın 29.cu büyük ekonomisine sahiptir. 2016 yılında dünya bankası tarafından verilen bilgiye göre ekonomideki hizmet sektörünün payı %55, Sanayi sektörünün payı %35 (imalat %12,2), tarımın payı ise %10 civarındadır. IMF ülke raporuna göre; İran'ın toplam döviz rezervi (altın dahil) 2016 yılında 132 milyar USD, 2017 yılında ise 148 milyar USD civarındadır. İran'ın toplam kamu borcu 2014 yılında 50 milyar USD seviyesindeyken, 2015 yılında 158 milyar USD'a yükselmiş, 2016 yılında ise 132 milyar USD'a gerilemiştir. Kamu borcunun milli gelire oranı %35'tir. İran'ın dış borcu 2010 yılındaki 20 milyar dolar seviyesinden, 2016 yılında 5,3 milyar dolara düşmüştür.

İran'ın ekonomik geliri %90 oranında petrol ve doğalgaz ihracatı ile sağlanmaktadır. Kamu ekonomisinin ve korumacılığın etkin olduğu İran ekonomisinin % 80'i bonyad adı verilen vakıf şirketleri ve devlet kuruluşları tarafından yönetilmektedir.

1980'li yıllardan beri ABD, BM Güvenlik Konseyi ve AB'nin yaptırım ve ambargo kararları neticesinde, İran ekonomisi çok zayıflamıştır. Uygulanan bu ambargolar, geçmiş dönemde İran riyalinin aşırı değer kaybetmesine, resmi kur ile piyasa kuru arasındaki farkın büyümesine ve büyük ölçüde ithal girdi ile çalışan İran imalat sektöründeki maliyet artışı da enflasyonunun yükselmesine neden olmuştur.

Ayrıca, petrolün uluslararası fiyatının 2014 yılından itibaren 30 USD/varil seviyesine kadar düşmesi, düşük üretim seviyesi ve ambargodan dolayı ihracat gelirinin azalması, ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açmıştır. Ekonominin son yıllarda durgunlaşması, bütçe açığı, yükselen işsizlik, değer kaybeden milli para, iç finansmanda yaşanan darboğaz ve dış ticaret açığıyla beraber cari işlemler fazlasındaki azalma ekonominin en büyük sorunu olmuştur.

Bu çerçevede, ülkenin zengin kaynaklarına sahip hükümetin öncelikleri arasında; yüksek enflasyonun kontrol altına alınması, işsizliğin düşürülmesi, mali disiplin ve döviz kurunda istikrarın sağlanması, resmi ve piyasa döviz kuru arasındaki farkın azaltılması, yerli ve yabancı yatırım ortamının iyileştirilmesi, finansal kaynak ve kredilere ulaşımın kolaylaştırılması, özel sektörün ekonomideki payının artırılması, özel sektör yatırımlarının geliştirilmesi ile ekonomik büyümenin sağlanması ve sosyal koşulların da düzeltilmesi önemlidir. Ayrıca; İran bankacılık sektörünün küresel bankacılık sistemi ile entegrasyonunun olmaması, hızlı ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dış ticaretin gelişmesini de doğrudan engellemektedir. Şu anda İran'da mevcut uluslararası bankamatik sistemi yok. Paranızı nakit olarak üzerinize taşımak zorundasınız. Üzerinizdeki dolar, euro gibi parayı her yerde bozduramıyor ve dövizle alışveriş de yapamıyorsunuz.

İran ekonomisinin istikrarı için acilen mali reform paketinin uygulamaya konulması, borçların azaltılması, döviz kurunun sabitleştirilmesi, yüksek maliyetli elektrik, su, akaryakıt iç sübvansiyonların kaldırılması, rekabetin teşvik edilmesi, bankaların yeniden yapılandırılması ve sermaye yapısının geliştirilmesi, merkez bankasının bağımsızlaştırılarak piyasa merkezli para politikasının oluşturulması, enflasyonun düşürülmesi acil ve önemli konulardır.

Son olarak; İran'ın nükleer programına ilişkin olarak İran ile P5+1 ülkeleri ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa, Almanya arasında 2013 tarihinde imzalanan geçici Anlaşma 2015'te Viyana'da yenilenmiş olup, yaptırımlar, istisnalar haricinde, 16 Ocak 2016 tarihi itibarıyla kaldırılmıştır. Bu anlaşmayla İran nükleer silah yapmamayı taahhüt etmiştir. Anlaşmanın ihlali halinde ise tüm yaptırımlar yeniden yürürlüğe girecektir.

Tüm bu ekonomik göstergeler ışığında ARUS olarak 6.cısı yapılan Rail Expo 2018 İran Demiryolları fuarında yer alan 210 firma ile yaptığımız görüşmelerde İran ile şu anda en çok iş yapan daha önceki ambargo anlaşmalarda imzası olan P5+1 ülkelerinden Rusya ve Çin ön plana çıkıyor. Verilen bilgilere göre Rusya, Çin ve G.Kore İran'a kredi açarak işleri almaya ve yatırım yapmaya başlamış bulunmaktadır. Rusya İran'a 2 milyar USD kredi açarken, Güney Kore Eximbank Kore firmalarının İran'daki projelerini fonlamak amacıyla açtığı 8 milyar dolarlık bir anlaşmaya ek olarak, Kore Ticaret ve Sigorta Kurumu da, 5 milyar dolar değerinde yeni bir anlaşma daha imzalamış ve böylece Kore firmaları başta altyapı olmak üzere enerji, sağlık, petrol ve petrokimya endüstrilerinde faaliyetlerini artırmaya başlamışlardır.

Çin'in CITIC finans kurumu ile İran arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmanın mali kapsamı ise 10 milyar USD'dir. Küresel finans sisteminin kullanılmasını zorlaştıran politikaların etkilerini azaltmak için İran finans ya da hükümet kurumları ile diğer birçok ülke, hükümet ya da finans kurumları arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Bu şirketler ve ülkelerden bazıları: Rusya (Eximbank), Avusturya (Oberbank), Danimarka (Danske Bank) ve Fransa (Bpifrance) örnek olarak verilebilir. Fransız Renault ve Alman Volkswagen firması da İran'a yatırım yapmayı planlıyor.

Türkiye'nin İran ile yaptığı ticarete baktığımızda 2012'de 22 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2015'te 9.8, 2016'da 9.7 ve 2017'de 10.7 milyar dolar civarında gerçekleşti. Yani gerçekleşen ticaret, 30 milyar dolar hedefin üçte biri kadar. Üstelik dış ticaret dengesi ikiye üç oranında Türkiye aleyhinde işliyor. Sınır kapılarının etkin hale getirilmesi, Türkiye ve İran arasında faaliyet gösteren bir bankanın kurulması, kredi anlaşmaları ve yerel para değişiminin yapılması mevcut dar boğazın aşılmasına yardımcı olabilir.

İran'da lokomotif ve vagon üretimi, mevcut demiryolunun iyileştirilmesi ve yeni demiryolu ağının genişletilmesi projeleri için Çin, Rus, Fransız ve Güney Kore firmalarıyla anlaşmalar imzalanmıştır. Çin'in başlattığı "Kuşak ve Yol" projesi kapsamında, Çin, İran'da 926 km uzunluğunda ve yaklaşık 1,5 milyar dolar değerinde demiryolu yatırımı anlaşması imzaladı. Ayrıca Hindistan ile İran'ın ortaklaşa yürüttükleri ve Hindistan'da üretilen mamullerin İran ve diğer ülkelere dağıtımında önemli bir unsur olan Chabahar Şehit Beheşti Limanı hizmete açıldı.

Son yıllarda İran'da özelleştirme sürecine girilmiş ve özellikle 2012'den sonra özel sektör ve yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmıştır. Razi Petrochemical gibi değeri milyar doların üzerinde bir petro kimya tesisi bir Türk firması olan Gübretaş firmasınınca alınmıştır. Türk firmaları İran'da oldukça aktif olup yatırım yapan firma sayısı 200'ün üzerindedir. Bu firmalar otel işletmeciliğinden otomotiv yan sanayiye, gıdadan ev tekstiline kadar farklı sektörlerde yer almaktadır. Ayrıca İran nüfusunun büyük bir kısmının Türkçe bilmesi de avantaj sağlamaktadır. Sınır ticaretinin önemi büyük ancak ürün gamı ve 50 bin dolar kotası sınır ticaretinin artmasına engel olmaktadır. Gürbulak, Esendere ve Kapıköy sınır kapılarında, yalnız İran ve Türkiye'de faaliyet gösteren bir banka ile her iki tarafta da yerel paralar değişebilir ve ticaret hacmi artırılabilir.

Fuarda izlediğimiz kadarıyla Çinliler, Ruslar, Alman firmaları, İspanyol firmaları, Çek Cumhuriyeti ve İtalyan firmaları da fırsatları değerlendirmek üzere fuarda geniş stantlarla yerini almıştır. Görüştüğümüz tüm İranlı firmalar da İran'da uluslar arası bankacılık sistemi bulunmadığından Türkiye ile İran hükümetleri arasında kredi anlaşması yada mal karşılığı enerji (petrol ve gaz) üzerinden alış-veriş yapılması talebinde bulunmuştur. Bazı firmalar Türkiye'den ve özel firmalarımızdan finans ve kredi talebinde bulunmuştur. İran'da çalışacak firmalarımızın ya peşin para ile çalışması yada Devletler arası anlaşmalara göre yaptığı işin karşılığını devlet garantisi kapsamında alması gerektiği yönündedir.

Diğer bir konuda Hindistan ve Çin üzerinden gelen demiryolunun daha çok Kafkaslar ve Rusya üzerinden Moskova'ya ve Moskova'dan Avrupa'ya ulaşmasının tercih edilmesi olmuştur (Şekil.1). Türkiye'den geçen ve Avrupa'ya ulaşan ipek demiryolu hattı bulunmasına rağmen bu demiryolunun çok pahalı ve yavaş işlediği bildirilmiştir. Ayrıca nakliye yapan bir firma özellikle Van gölü üzerindeki Ro-Ro taşımacılığının çok yavaş olduğunu, 1-2 ay beklemek zorunda kaldıklarını ve zarar ettiklerini söylemiştir. İranlı yetkililer, Türkiye İran demiryolu hattında Van gölü feribot hattının geçişte yetersiz kaldığını, Van gölü kuzey demiryolunun kıyıda Tatvan'a bağlanması projesinin de tamamlanmadığını bunun, hem ticaret hem de yatırım açısından önemini altını çiziyorlar.

Lojistikte bir başka talepte İran mallarını Tebriz'den Trabzon limanına taşıyacak olan Tebriz Trabzon demiryolunun hayata geçirilmesi olduğu belirtiliyor. Bu hattın tamamlanması ile İran'ın Avrupa ve Rusya ticaretinde Trabzon limanını kullanarak aktif hale gelmesinin önemli olduğunu vurguluyorlar.

Tüm bu görüşmeler neticesinde ;

Aynı Rusya, Çin ve G.Kore'nin yaptığı gibi İran ile iş ve yatırım potansiyelinin artırılması için gerekli devlet politikalarının ve bankacılık sistemlerinin oluşturulması, İran finans ya da hükümet kurumları ile anlaşmalar yapılması, kredi sağlanması yada petrol ve gaz karşılığı ticaret yapılması,

Sınır kapılarının etkin hale getirilmesi, ithalat-ihracat faaliyetleri Türkiye ve İran'la sınırlı bir bankacılık sisteminin kurulması ve yerel para değişiminin yapılması ticaret hacminin artmasına yardımcı olabilir. Eximbank ile bu ülkede yeni yatırım politikaları için bir fon geliştirilebilir.

İran ile Türkiye arasında Demiryolu taşımacılığının geliştirilmesi ve Demiryolunun Avrupa'ya ulaştırılmasında Türkiye'den geçen demiryoluna öncelik verilmesi için gerekli her türlü tedbirin alınması, projelerin hızlandırılması, engellerin kaldırılması ve yeni politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir.